

Mándyval és Mándyról a Rádióban*

– *A Társszerzők című novellája nagyon jellemző arra a korszakra, amelyben belépett az ön életébe a Rádió. Vagy talán előbb történt?*

– Persze, hogy előbb történt, jóval előbb történt. Akkor már szinte kilépett, vagy én léptem ki a Rádióból. És társszerzők mellett próbálkoztam, mert másképp egyszerűen nem ment a dolog. Nem ez volt a rádiós pályafutásomnak – némi iróniával mondhatom – az aranykora. Jobban szerettem, amikor egyedül írtam.

– *Mikor volt az első találkozása a Rádióval?*

– Az első találkozásom körülbelül tizenöt-tizenhat éves koromban volt, de akkor még mint rádióhallgató, a Hotel Adriában, ami egy harmadrangú, de inkább rangtalan szálloda volt, ott éjszaka hallgattam rádióadásokat. Pethes Sándor hangjára emlékszem, aki egy egyébként ostoba hangjátékban egy elkésett vendég figuráját játszotta. Ez megmaradt bennem. Volt valami varázsa ennek az éjszakai rádióhallgatásnak. Mint szerző mikor léptem be? Azt kell mondanom, nagyon jól indult a dolog. Novellát kértek tőlem, ami ősi műfajom, emellett lépett elő később a rádiójáték is, ami meglepő módon nagyon emlékeztet a novellára. Akkor egy novellát kértek tőlem, és azt kérték, hogy én olvassam fel. Ez a Szobatársak c. novella volt, nem tartozott egyébként a legjobb írásaim közé, de mindenesetre az enyém volt. Az én hangom szólalt meg ebben. Na most a harmadik mondat után leállítottak, azt mondta a rendező – igaza volt egyébként –, hogy ezen a poros hangon egyszerűen nem lehet megszólalni. Mert nem is hallják, hogy megszólaltál volna. Úgyhogy ha megengeded, átadjuk egy színésznek, és majd ő felolvassa ezt a novellát. Ez megtörtént.

– *Ez mikor volt?*

– Szobotka Tibor idejében volt, tehát a Rádiónak egy igen jó korszakában, amikor még tudták és megbecsülték, hogy mi az irodalom. Elöttem még Rába és Vidor, Rába György és Vidor Miklós mondták el a verseiket.

– *Érdekes, amit mondott, mert úgy tudom, hogy 1946-ban, amikor Szobotka Tibor volt az Irodalmi Osztály vezetője, még novellapályázatot is írt ki a Magyar Rádió. Ezen nem vett részt?*

– Nem, nem vettem részt. Volt egy másik pályázat, az azt hiszem a Művészeti Tanács pályázata volt, és miután 1946-ban én is első díjat kaptam – egyébként rengetegen kaptak első díjat – a Kultuszminisztérium pályázatán, Szobotka Tibor

* A felvételeket Mándyval és Kopányival 1991. december 6-án, Varga Géza rendezővel 1997. február 24-én rögzítettem. Elsősorban a hangjátékíró Mándy érdekelt, hiszen ha valaki, ő jól tudta, hogy mi a rádió, milyen lehetőségei vannak a hangjáték műfajának – és élt is ezekkel a lehetőségekkel; hangjátékait a műfaj klasszikusai között tartjuk számon. Az itt közölt Mándy-interjúnál az író állandó dramaturgjával és barátjával, Kopányi Györggyel együtt ült a mikrofon elé. A beszélgetéssorozat így, teljes terjedelmében nem hangzott el, csupán néhány részletét szerkesztettem be a *Vannak álmok, félálomok – Mándy Iván rádiója* című, 2001. december 1-jén elhangzott műsoromba.

behívott, hogy beszéljek arról, hogy nyertem meg a negyvenhetes pályázatot. Nagyon kedves volt Tibor előlegezett bizalma, de hát azon a pályázaton én nem is indultam.

– *Elérkeztünk az ötvenes évekhez.*

– Még nem, még volt egy-két enyhébb év, de akkor valahogy nem kerültem sorra a Rádiónál. Nem politikai megfontolásból, csak hát éppen nem. Ez megesik. Két hét múlva már nyilván műsorra kerülhettem volna, nyilván egy novellával, de körülbelül két hét múlva már kezdett beborulni az ég. És néhány hét vagy hónap múlva isten tudja miért – nem csak az isten tudja, én is tudom –, Szobotka Tibor eltűnt a Rádióból. És vele együtt eltűnt az az irodalmi légkör is, ami úgy Tiborra, mint ránk, munkatársakra annyira jellemző volt.

– *Ebben az időszakban mikor szerepelt konkrétan rádiós műfajban a Rádióban? Az Előadók, Társszerzők c. kötetének a fülszövegében azt írja: „Ötvenes évek. Kizuhánva az irodalmi életből, kizuhánva mindenhonnan, jó, hogy ez akadt: előadások, átírások.” Tehát ekkor az ifjúsági rádió valósággal az életét mentette meg. Az, hogy „átcsúsztatott” néhány hangjátékot. „Dobja fel, Mándykám!”, ezt az utasítást kapta. De hát jó írók írásait általában nem kell feldobni.*

– Az Ifjúsági Rádió ha nem is az életemet, de az éhezéstől mentett meg. Nagyon sokat tett értem. Akkoriban senki sem tett értem semmit.

– *Milyen műveket vitt a hallgatóság elé?*

– Hát néha nagyon jó műveket is. Azok tényleg jók voltak, csak némi igazítás kellett, de miután mégsem az enyém volt, egy idő után már azoktól is megkeseredtem. A jó műveket valóban nem kell feldobni, de nagyon sok rossz – ha lehet azt mondani – mű is került elém, amiket egyáltalán nem is lehetett feldobni, mert nem is voltak megírva. Ezek gyerekhangjátékok voltak. Volt egy szovjet hangjáték, amelyik nem hogy rossz volt, de egyszerűen nem is volt szövege. Én emlékszem, már nem tudom, melyik, hála istennek, már nem tudom, melyik hangjátékból, úgynevezett rádiójátékból egy bizonyos Mitrics apóra, akit egyszerűen nem is tudtam megszólaltatni. Szinte agyvérzést kaptam tőle. Azzal a fáradsággal, azzal az idegkimerültséggel három regényt megírhattam volna, mondom ezt én, aki egy regényt is nagyon nehezen írok meg. Egy novellát is.

– *Ez gondolom, azt is jelentette, hogy a későbbiekben megtanulta magát a műfajt. A rádiót, a rádiószerűséget.*

– Ez sokkal később volt, amikor azt megtanultam. Akkor volt nekem egy dramaturgom, aki furcsa módon költő volt és a barátom is – ennyi szerencse már sok is az embernek –, és ő vezetett rá rendkívül barátian és határozottan, mert határozott jellem volt. Ez Kopányi György volt.

– *Körüinkben ül Kopányi György dramaturg, aki egy-két tucat Mándy-hangjáték dramaturgja volt.*

– Én 1961-ben kerültem a Rádióhoz. Azt is hozzá kell tennem, hogy amikor én rávettem arra, hogy a Rádiószínház számára dolgozzon, nagymértékben meggyőződésből csináltam, nem a barátság volt ennek az indítéka. Eleve tudtam, hogy ha van Magyarországon író, akinek a hangjáték jól áll, akkor az Mándy Iván. Ő tulajdonképpen anélkül hogy tudta volna, előtte is írt hangjátékokat. Illetve olyan műveket, amiket egy az egyben áttéve mikrofonra, nyugodtan be lehetett volna mutatni...

– *Miből érezte ezt, miből tudta?*

- Egyszerűen az írói látásmódja bizonyította, a dialógusai, és ezt pontosan egy olyan korszakban, amikor én odabent a Rádióban naponta olvastam borzalmasabbnál borzalmasabb dialógusokat. Még azt is hozzáfűzhetem, hogy akkor menő szerzőktől. Óriási lehetőséget éreztem abban, hogy Iván nekünk, a Rádiósínház számára írjon hangjátékokat. Sokkal egyszerűbbnek hittem Mátyás Iván bevonulását a Rádiósínházba, ugyanis eleinte visszakaptam a kéziratait. Két megjegyzéssel. Az egyik, hogy ne csak a baráti körömből szedjem elő a szerzőket, a másik pedig az volt, hogy lehetőleg ne kispolgárokat szerepeltessenek a Rádióban. Hadd mondjam el, hogy nem is volt ez olyan egyszerű harc. Körülbelül két éven keresztül rengeteg kéziratot kaptam vissza, igazi írók kéziratait, elsősorban Mátyás-hangjátékokat, míg aztán a légkör is változott, nemcsak a Rádióban, de a Rádióon kívül is, így aztán végre teret kaptunk. Számomra ez azért volt külön öröm, mert nekem már nem kellett megtanulnom Mátyásul, jó néhány éves barátságunk arra is jó volt, hogy megismerjük egymás mentalitását. Én úgy éreztem, a Rádió örülhet, hogy Mátyás-hangjátékokat mutathat be.

- Hát én mindenesetre boldog voltam. Egészen furcsa, hogy egy formai újítást is itt fedeztem fel, ez valószínűleg meglepően hangzik. Itt fedeztem fel a csöndet. Hogy a csönddel mit lehet kifejezni. Ezt később a rádiójátékokból vittem át meglepő módon az ősi műfajomba, a novellába.

- *Talán Kopányi György a novellákból kiindulva fedezte fel, hogy itt milyen lehetőség rejlik?*

- Hát természetesen, hiszen azokat olvasta először. Miután megírtam.

- A következő fázis valóban az volt, hogy hozzászoktassam a műfaj elengedhetetlen követelményeihez, ami tulajdonképpen annyit jelentett, hogy azokat a különben nagyon jó és szellemes, mindenki által ismert instrukciókat, amiket ő a novellában leírásként szerepeltetett, a hangjátékban el kellett hagyni, és még kurtábban, még rövidebben, csak dialógusban ugyanezt kifejezni. Úgy néz ki, mintha hízelegnék, de az igazság az, hogy ez nem volt olyan nagy munka, rávenni Mátyás Ivánt arra, hogy helyenként hagyjon el az eddig ismert szövegéből valamit, és helyette két mondattal helyettesítse be.

- Nem volt nehéz, mert az alapvető természetemen semmit sem akart változtatni, semmit sem akart beleerőszakolni. Nem emlegette a műfaj törvényeit, hanem hogy miképpen megy át ez, hogy siklik át hangba, csöndbe, szünetekbe.

- Hát ennek az egyik oka az volt, hogy én itt az évek alatt tényleg beleszerettem ebbe a műfajba. Rájöttem arra, hogy olyan lehetőségeket rejt magában a hangjáték, amit nagyon kevés műfaj még ezen kívül, elsősorban azt, hogy idézőjelben szólva, egyetlenegy térrel rendelkezik az ember a hangjátékban, és ez a hallgató agya, fantáziája, mindent abban kell megjeleníteni, ennek következtében nincsenek korlátai a hangjátéknak. Ha ugyanezt a filmben megjelenítjük, helyenként ostobának tűnhet.

- *A Vera szerelmei c. hangjátékban éppen az ön által említett filmszerűség dominál.*

- Hát ezt nem tudom.

- Én azt hiszem, hogy ez így van. A filmszerűség ebben az, hogy rengeteg vágással manipulál a szerző, mert ahhoz, hogy egy szituáció megteremtődjék, például nem kell benyitni egy szobába, és köszönni, a szokásos és unalmas bevezetőket elmondani, hanem rögtön a lényegre lehet térni.

- Benn vagyok a szobában.

– *Visszatérve az ötvenes évekre: ön már 1955-ben a Vág utcai fiúkért és más mai elbeszéléseiért kapott nívódíjat.*

– Ez igaz, ezt az Ifjúsági Rádióknak köszönhetem.

– *Ha jól veszem ki a szavaiból, az átdolgozásoknál és az ifjúsági hangjátékoknál kicsit saját maga próbálta, gondolok itt a Robin Hood-dramatizálásokra, megtanulni a műfajt.*

– Eltartott egy darabig, amíg a Csutakig eljutottam. A Robin Hood előbb volt, az botrányba fulladt. Mert a sherwoodi szegénylegények körülbelül úgy beszéltek, mint a Teleki téri árusok. Nem is nagyon leleplezően, de azért ez átszivárgott. Nem tudtam nem becsempészni, nem tudtam másképp megszólaltatni őket. És hát ez némi felháborodást keltett, nagyon megtámadták. Később László Bandi lett a rendezője, nagyon jó vázlatokat csinált ehhez, átfésülte, és más nagyon okos dolgokat is csinált. Ő volt az egyik legkedvesebb társszerzőm, illetve talán: a kedves társszerzőm. Vele mindig lehetett beszélni, humora is volt, megértés is volt benne, később vele csináltam a többi Robin Hoodot. Ez a Robin Hood gyenge volt, valóban gyenge volt, de nem amiatt támadták meg, ami miatt megtámadhatták volna, hanem ennek volt valami vad politikai színezete is. Hogy ezek nem igazán szegények, hogy ezek nem azért harcolnak, amiért harcolniuk kell, szó volt a hatalomról, a leleplezésekről, rengeteg mindenről szó volt, a hangjátékról már nem is volt szó. A Csutakhoz sokkal később jutottunk el. Nagy Imre ötvenhármas beszéde után kezdődött. Dramaturgom – nagyon kedves dramaturgom volt, nagyon értő –, Boros Rózsa nagyon sokat tett érte, hogy eljussak a komisz kölyök naplójáig. Amit akkor még a kiadó se mert kiadni. A Vág utcai fiúk idején már lassan felfigyeltek, akkor már Török Sándor is nívódíjat kapott.

– *Kevesen tudják, hogy ön írt dokumentumjátékot is, amely egy nagyon érdekes műfaj.*

– Rendkívül érdekes. Olyan világot adott nekem a szerkesztő, olyan világra hívta fel a figyelmemet, ami nagyon is közel állt hozzám. Ez a szerkesztő nagyon kitűnő szerkesztő, ennek szenvedélye volt, ami nagyon ritka. Az kell. Ez Borvető Béla volt.

– *Milyen témában írta a dokumentumjátékot?*

– Hát például szerencsétlenül elzüllött lányokról, fiatalemberekről, a cigányok borzasztó nehéz sorsáról, Így nem lehet élni címmel. Ebből nem derült ki viszont, hogy hogy lehet élni. Ez megjelent kötetben is, a hangjátékkötet előtt, néhány hangjátékom már megjelent kötetben Séta a ház körül címmel. Azt, hogy így nem lehet élni, ma már nem is tudom, miért, egy kicsit újságírónak találtam. De lehet, hogy itt én finomkodtam el. Talán az eredeti az jobb cím lett volna.

– *Ugye élmény alapján írta meg ezt a hangjátékot?*

– Mondhatnám önironikusan, hogy minden hangjátékot csak élmény alapján, élményeimből tudtam megírni. Az nekem kell, hogy aztán ez az élmény az apám volt vagy egy kilincs vagy egy lavór vagy az édesanyám, ez lehet hogy rondán hangzik, elég kegyetlenül, az tökéletesen mindegy.

– *Jó néhány Mándy-hangjátékot lehallgattam, és nekem úgy tűnt, mintha ön az életrajzát írná ezekben a hangjátékokban.*

– Ezekben a hangjátékokban és azokban a novellákban. Én mindig furcsa módon valamilyen önéletrajzot írok. Vannak álmok, vannak félálomok, vannak durván megtörtént dolgok, az életemből nem is kellett ellesni őket, némelyiket, mert ötké bennem volt, bennem van, halottak, akiket nem is ismerek. Apám még most is ott ül, és látom, hogy gúnyosan hunyorog.

- Ez a fajta állandó jelenlét a múltban olyan elementáris erővel jelenik meg Mándy Iván írásaiban, hogy a hangjátékon belül ez még fel is fokozódik. A jelen hatására, a jelenidő megkomponálásában. Az, hogy önéletrajz Mándy Iván életműve, ez szinte magától értetődő. Nekem az az igazi író, aki önmagával kegyetlen elsősorban. Mándy ezek közé tartozik.

- Igen, ezzel le kell számolni. Az ember csinál marhaságokat, csinál hibákat, sok mindent csinál, vannak sikertelen írásai, sikertelen mozdulatai, szerencsétlen megjegyzései. Az ember önmagának – s ez az írást is jelenti – nem hazudhat.

- *Érzek a hangjátékokban valami tragikomikust, és ugyanakkor realitást, néha azt is érzem, hogy olykor a fantasztikumba is átcsúszik.*

- Sőt, tulajdonképpen abszurdnak is mondhatnánk...

- Ugyanakkor teljesen hétköznapi is valamennyi. Lehet abszurditásnak nevezni. Abszurdum, szokták mondani, olykor az utcasarkon valamire, ami egészen jelentéktelennek látszik, de nem az. Ez egy nagyon könnyed fogalmazás, amivel az emberek meglógnak egy kicsit az elől, hogy az életük tele van ilyen abszurdításokkal, amik véres valóságok.

- Erről van szó. Hogy az abszurd, az igazán tiszta abszurd, elsősorban véres valóság. Az nem abszurd, ami stilizált.

- *Mándy, akárcsak a novelláiban, a hangjátékokban is állandóan keresi a gyerekkor, az ifjúság helyszíneit.*

- Nem is nagyon kell keresni, bennem vannak, előjönnek. Csak rá irányítom a figyelmemet.

- *Aztán itt jön a Mándy-hangjátékoknak az a nagyon fontos szerepe, hogy szinte képszerűen élénk idézik a színházakat, a Teleki teret, a családot, a tárgyakat.*

- ... és a kudarcokat, a kudarcok özönét... Például a *Bemutató* című hangjátékban: Hát ez az író, akit a frász kéne, hogy kitörjön a darabja miatt. A darabja sorsa miatt. Egyébként a frász ki is töri. De még eközben sem tud leszokni, mert miért is szokna le, az alapvető természetéről. Hogy mint egy tolvaj, mint egy ragadozó, egy tragikus ragadozó, aki valahogy önmagát is tönkreteszi, de ez méltó pusztulás, figyel, figyel, figyel, az előtte lezajló hangokra, emberekre, eseményekre, tört eseményekre, morzsákra, amik nem morzsák, hanem sok minden benne van, tragédia, murisnak tűnő komédia, ami azért nem is olyan muris. Tehát figyel, figyel, figyel, mert egyszerűen nem is tud mást csinálni, és ettől nem tud, de lényegében nem is akar megszabadulni.

- *Az 1970-es már sorra kapta a különböző díjakat, kritikusi díjakat, hangjátékpályázatot nyert. 1974-ben a Rádiószínháznak volt ez a újítása, hogy elindította a Zsebrádiószínház sorozatot. Ez, gondolom, fegyelemre szoktatta, kényszerítette az írókat.*

- Ugyanis kiderült az, hogy a társadalom tűrőképessége megváltozott, azzal szemben, amit ma művészetnek nevezünk, rájöttünk arra, hogy egy csomó ember képtelen arra, hogy egy órán keresztül ott üljön a rádió mellett, és végighallgasson egy rádiójátékot. Rájöttünk arra is, hogy ez igenis egy műfaj, nem rosszabb, nem gyengébb, mint más műfajok, mondjuk egy hosszú elbeszélés.

- Ez egyáltalán nem a terjedelmen múlik. Én egyébként semmiféle fegyelmet nem éreztem. Olyasmit választottam ki, amit később egy másik novellában, egy másik hangjátékban aztán továbbvittem, továbbfejlesztettem, az életdarabnak egy másik arcát, egy másik fordulatát mutattam meg. Én a novellaírást is tárcanovellákkal kezdtem, amelynek megvolt az az előnye, hogy nem lehetett locsogni. Locsogni

hosszú hangjátékban sem lehet. Viszont rövid hangjátékot is lehet hosszadalmasnak és unalmasnak érezni.

- Az egészen rövid hangjáték a legnagyobb erőfeszítést követeli az írótól. Mégpedig azért, mert ugyanazt el kell mondani, mindenképpen ki kell mondani egy teljes mondatot, egy írói gondolatot, mondandót húsz vagy akár tizenöt percen belül, és ez igen nagy önfegyelmet követel az írótól, még akkor is, ha Mándy azt mondja, hogy ezt nem érezte. Lehet, hogy nem érezte, mert ez a tömörség benne van, ő ösztönösen is nagyon tömören fogalmaz.

- És hát az írói mondanivalót segíti a rádiószerűség, a rádió által felkínált hanghatások, hogy a különféle hangokkal hogy tud bánni, hangkulisszákkal, zörejekkel...

- Hogyne, ez követelmény, a zörej nagyon fontos, és ez a rádióban nagyszerűen megvalósulhat. Hogy a tárgy, amire ránézek, az életre kel és megszólal. Nagyon szerencsétlen a magyar irodalmi életben, tényleg csak itt egy nagyon furcsa és szerencsétlen vonás, hogy nem vették észre a rádiójátékot. Hogy ez milyen érdekes, milyen egyéni, bizony, újszerű műfaj volt, amikor megjelent. Az egész világon ismert volt és közismert, a legkitűnőbb írók írták őket, és megbecsülték őket. Itt pedig az emberre rámerednek, hogy „Mi ez, hangjáték? Miért nem írsz valami komolyat?” Hogy komoly alatt mit értenek, azt nem tudom.

- Volt önnek egy hangjátéka 1985-ben, az volt a címe, hogy *Lovam, a fekete mén*. Ez talán azért lehet érdekes, mert itt tulajdonképpen hangkulisszákkal, zajokkal, zörejekkel dolgozott.

- Igen, azoknak volt a legfőbb szerepük.

- És hogyan készült ez a hangjáték?

- Mintha emberek szólaltak volna meg. És olykor meg is szólaltak. Beszéltek a tárgyakkal – miért ne beszéltek volna –, és a tárgyak vagy válaszoltak, vagy nem, vagy jóindulatúak voltak, vagy rosszindulatúak, mert azok tudnak rosszindulatúak is lenni.

- Azt hiszem, az volt az alcíme, hogy *a hangok játéka*... Ugyanakkor hangjátékaiban nagyon sokszor alkalmazza az emberi belső monológot. Elsősorban a *Szivarfüst-keringőre* gondolok itt.

- Hogyne. Ott nagyon megmutatkozik egy ember. Általában belső monológban élünk. Én például rengeteget veszekszem valakivel borotválkozás közben.

- Ha erről akarunk beszélni, a *Szivarfüst-keringő* című hangjátékról, akkor mindenképpen kiérezhető belőle az a fajta együttérzés, ami az elesett emberek iránt jelenik meg. Egy szerencsétlen figura, egy volt futballista betörésre készül. A betörés előkészítése, maga az úgynevezett betörés végig inkább szánalmat kelt, és nem ellenszenvet.

- Én voltaképpen egyet szeretnék: a részvétet felkelteni. Ebben van érzés, és őszintén remélem, semmi érzelmesség. Isten őrizz.

- Ettől megment téged az az irónia, ami minden írásodat, még a tragédiákat is állandóan kíséri.

- Humanizmus és irónia. Irónia és önirónia.

- A fenti hangjáték kitűnő példa arra, hogy ha egy betörőt Mándy mutat be, akkor az csak peches betörő lehet.

- Igen, egy szerencsétlen betörő nálam nem érvényesül. Nem jut el a betörésig. Még a betörés sikeréig sem. Egy nyomorult helyzet viszi a betörésbe.

- Tehát a betörő alkatilag nem betörő. Csak egy szerencsétlen figura.

- Igen, ez mindig kiszámíthatatlan, hogy hova vezet egy sors. Rengeteg meglepő dolog történik. Ártatlan lelkekből szülehetnek szörnyűségek.

- Ezekben a hangjátékokban, akárcsak a novellákban, a nevek nagyon gyakran visszatérnek.

- Itt az a nagyon érdekes, hogy egy író, akit azzal vádolnak, hogy jóformán ki sem lép az utcára, ha kilép az utcára, akkor az az utca a Népszínház utca és környéke, ez az ember abban a pillanatban, hogy elhagyja az ország határát, tériszonyt kap, zavart lesz, kétségbeesett, anélkül, hogy ő egyszer is hivatkozna arra, hogy ő magyar. De ha kimegy ebből az országból, akkor vége van. Erre a legjobb példa az Idegen pályaudvar.

- Ez az író nem megy ki az országból. Vagyis: lehet, hogy kimegy, fizikailag, de nem megy ki, belülről itt van, itt ragadt. Hiszen mindenki vele van, vele van az egész Népszínház utca, mit tesz isten, megjelennek az emberek, Liszauerek, Ábrahámok stb., sokáig sorolhatnám a neveket. Vele vannak, utánuk kiált, hogy Zsiga, Zsiga. Vagy a blúzok is ott vannak, mindezt utána hozzák, egy pillanatra nem válnak meg tőle, végig kísérik, még ha Alaszkába megy, akkor is, ott is vele vannak. Hát ez Budapest világa...

- Budapest az Budapest. Nem tud kiszabadulni onnan, ahol leélte az életét.

- Már tulajdonképpen átmegegy Budára, ahová tulajdonképpen szeret is menni, mert tetszik neki. De az egy kirándulás. Felér egy utazással.

- Mindezekre nagyon erős példa az Idegen pályaudvar, amely lényegében a tériszonyról szól. Persze az írók általában megpróbálják megfogalmazni az utóéletüket is. Mindenki rettenetesen kíváncsi, különösen egy alkotó, hogy ha fizikailag megsemmisül, akkor mi marad utána. És ez a görcsös ragaszkodás nagyon sokféle művet hozhat létre. Mándy esetében például, számomra egyik legkedvesebb hangjátékában, a Hang a telefonban címűben valami olyasvalamit fogalmaz meg, amit nagyon kevés ember mer saját magával kapcsolatban. Arról van szó, hogy az író meghal, de a hangja bennreked a telefonban...

- Egy tárgy ragaszkodik hozzá, a telefon. Ez a tárgy megőrzi belőle valamit, megőrzi a hangját. Mást nem tud megőrizni. És a hangján át a lényét is. A legtöbbet teszi.

- És a Mándy-hangjátékok külföldi fogadtatása milyen?

- A legnagyobb visszhang német nyelvterületen volt tapasztalható. Olyannyira, hogy tavaly, ha jól emlékszem, csináltak egy sorozatot Mándy-hangjátékokból Németországban. Ennek visszhangja is volt.

+ Ebben nagyon szépen írnak Mándy Iván hangjátékairól, az írják, hogy „...Mándy hősei szabadok, semmilyen kényszernek nem engedelmesskednek, egyenesen a szerző szeretetéből születtek.” És ez talán az egyik legfontosabb momentum, hogy a szerző mindegyik hőst szereti.

- Hát furcsa szeretet ez persze. Észreveszi a hibákat, vitatkozik az alakokkal, és állandóan a legkülönfélébb, legmeglepőbb helyzetekben beszélget, összevész velük, meggyűlöli őket, majd megint észreveszi az esendőségüket. és a végén általában megbocsát nekik. Néha kellemetlen ez a szeretet, kegyetlen ez a szeretet.

Mándy Iván hangjátékírói munkásságáról beszélgetek Varga Gézával 1997. febr. 24-én.

- Mikor ismerkedett meg Mándy Ivánnal?

- Ivánnal személyesen a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején találkoztam, de róla és munkásságáról már elég korán tudtam. Tudtam azt, hogy ő bejárt a Szép

utcában lévő belvárosi Művelődési Osztályhoz, egészen pontosan nem tudom, hogy mi volt a neve, tehát Mándy oda bejárt, és különböző apró novellákat vitt be, azt sem tudom pontosan, hogy csak beszélgetni-e vagy felkérték őt különböző helyeken előadásokat tartani, erre egészen pontosan nem emlékszem. Én a negyvenes évek végétől a Művelődési Minisztériumban voltam a színházi osztályon, amely osztály együtt volt a művészeti osztállyal, tehát irodalmárokkal, zenészekkel. Csak olyan neveket említek meg, mint Szabó Magda, Újfalussy József, Szöllős Andor, és oda bejártak azok az írók, akik különböző patronálásért jöttek be. De hát köszönőviszonynál több nem volt. Azt tudtam, hogy Nemes Nagy Ágnes Újholdköréhez tartozott. Olvastam apró novelláit. Munkaviszonyba vele csak a Rádióban kerültem, és akkor sem az ifjúsági hangjátékain keresztül, hanem a Rádiószínház vagy a dramaturgia felnőtt műsoraiban.

– *Miért mentek akkoriban az írók patronálást kérni a minisztériumtól? Ez volt az az időszak, amikor az ön által említett Újhold nemzedékének tagjai nemigen jutottak szóhoz?*

– Én nem voltam sokáig a minisztériumban, csak 46-tól 49-ig, de úgy tudom, az Újhold azért tovább volt, azt a korszakát az Újholdnak nem ismerem, de az biztos, hogy a háború utáni első években megfelelő lehetőséget biztosított a kultúrakormányzat arra, hogy az induló, kezdő írók, zenészek, festők, szobrászok valamiféle támogatásban részesülhessenek.

– *Tehát az önök igazi találkozása a nagyobb terjedelmű hangjátékokkal kezdődött itt a Rádióban. Az irodalomtörténet is megemlékezik arról, hogy Mándy Iván hangjátékokat írt itt az ötvenes években. Erről vannak emlékei?*

– Nincsenek. Én 1958-ban kerültem a Rádióba, azelőtt színháznál dolgoztam, pesti és vidéki színházaknál.

– *Ekkorra Mándy már megírta a Csutak című hangjátékát, elkészítette a Robin Hood átdolgozását, tehát, szakmailag úgy tűnik, rátalált erre a műfajra.*

– Nem tudom, hogy ő talált-e rá, vagy pedig mások találtak rá. Ő, nem mondom, hogy tiltakozott volna ez ellen, hogy hangjátékíró, de ő írónak tartotta saját magát, nem minősítette, hogy ő most színházi, film vagy bármilyen más művészeti ágban az írója. Azt tudom, hogy amikor elkezdtünk vele valamelyik hangjátékával dolgozni, előtte nem a rádió törvényszerűségei voltak az elsődlegesek. Ő a saját lelki-világát és a világról alkotott szemléletét próbálta elmondani. Nem hivatkozott a törvényekre, és néha nem is tartotta be azokat, hogy rádiószerű legyen valami, azt inkább a rendezők próbálták nála megvalósítani, és ha szabad ilyet mondani, persze túlzás, amit mondok: a dramaturggal együtt egy kicsit kikényszeríteni. Nem volt ez olyan nagy kényszer. Ő nem volt az, aki ellenáll a rádióknak. Talán nem is azt mondanám, hogy ő lebecsülte, keresztülnézett volna rajta, az ő egész élete nem a kötöttségekben rejlik, tehát ő nem akart kötődni, ő nem kereste azokat a törvényszerűségeket, hogy mi az a színház, mi az a televízió, ő írt, ő egyszerűen el akarta mondani mindazt, ami az ő lelkében van, a világról, az emberekről, az érzelmekről. Mert ilyen érzelemgazdag emberei ritkán vannak egy írónak. Nagyon örültem, hogy vele dolgozhattam, hiszen az utóbbi ötven évben olyan kevés írónk akad, aki – nem gyerekkori értelemben mondom – mesét tud mondani. Elmond egy történetet, és az a történet emberi. Gyerekek története, tele érzélemmel, gondolattal, nagyon sok helyszínnel. Akkor, amikor elkezdtem olvasni az ő könyveit, meg kell mondjam, plasztikusan jelentek meg a figurák, színes embereket ír, színek jönnek elő az ember gondolatába. Én őt egy kicsit a keleti művészekhez hasonlítom, akik

csodálatosan tudtak négy-öt tusvonással képeket, hangulatokat, embereket ábrázolni és megteremteni.

– Önök Kopányi Györggyel és Mándy Ivánnal rátaláltak erre a műfajra...

– Az, hogy én ennyire egy húron tudtam pendülni Mándy Ivánnal, helyesebben, ahogyan megéreztem az ő pengetését, az azt hiszem, a gyerekkoromtól bennem van. Vidéken nőttem fel, és a természettel nagyon korán találkoztam. Egyedüli gyermek vagyok, tehát minden játékos dolgot magamnak kellett kitalálni, és azok a rövid, de nagyon precíz mondatok, szavak, amiket Mándy a múltból, az emberekről, a természetről ír, visszaidézték bennem az emlékeket. Ez az emlékezés indult el, amikor rátaláltam egy íróra, aki olyan képeket tudott felvillantani, amelyek bennem éltek, de sohasem fogalmazódtak meg. Na most ezeket az élményeket, ezeket az általa leírt gondolatokat és érzelmi telítettségeket próbáltuk mi a színészekkel megeleveníteni. Meg kell mondanom, hogy a színészek jól érezték, és örültek annak, hogy ezekben a hangjátékokban nem száraz emberekről van szó. Tehát azok a konfliktusok, az a konfliktushelyzet, amely minden drámának az alapja, ez Ivánnál nem minden esetben külső cselekvésben nyilvánult meg, tehát az akciói azok belső akciók voltak, hangulati akciók, sohasem élesek, a figuráinak sohasem szálfás jellemük volt, hanem nagyon finom, nagyon lecsiszolt.

– *Megint visszatértünk a rádiószerűséghez. Amit ön a rádió adta lehetőségekkel tudott kidolgozni. Mondana erre példát?*

– Legjobban talán azzal tudnám jellemezni Mándy Iván hangjátékművészetét, azt hiszem, nem fog megsértődni, ha hall engem, tehát hogy ő canavacciót, vagyis kanavászt írt. Tehát minden lehetőség a megvalósításra rendező kezében volt. Tehát azokkal az eszközökkel, a színésszel, az effektekkel, a zenével, a helyszínnek furcsa megteremtésével meg tudtam valósítani azt, amit ő elképzelt. Képzeld el, hogy nagyon lágy, nagyon finom, mint a brüsszeli csipke, ilyenek voltak Mándy hangjátékai.

– *Ezek a hangjátékok az irodalomtörténész szemével nézve tulajdonképpen új Mándy-novellák voltak.*

– Igen, ezek új Mándy-novellák voltak, ezekből kellett a Rádióban, az ő hozzájárulásával, hangokkal drámát csinálni. Az első találkozásunkkor, 1975-ben először Mándynak a Tárgyak című hangjátékát csináltam. Ám az első hihetetlenül izgalmas közös mű a Játék a téren volt, 1976-ban. Ezt sztereóban csináltuk, emlékszem arra, s ezt nagyon érdekes volt a rádióban megvalósítani, hogy a gyerekek hintáznak a téren és a hintán beszélgetnek egymással. No ezt sztereóban úgy lehetett megoldani, hogy hintáztattuk, de nem a gyerekeket, hanem a mikrofont, ez ment jobbról balra, és a színész vele ment. Tehát úgy éreztettük sztereóban, hogy valaki a hintán ül, és a hintán beszélget. Ilyen szituációkat lehetett megteremteni a rádióban, de nagyon sok helyszínt, amely érthető módon az ő írói munkásságában megjelent, kitűnően lehetett a rádióban megvalósítani. Nagyon jól lehetett jellemezni az ő kívánságát, az ő gondolatát, hogy mit akar megvalósítani.

– *Ön ötvennél biztos több Mándy-hangjátékot rendezett...*

– Nem tudnám megmondani, nem számoltam.

– *Ha valaki figyelmesen végighallgatja, akkor arra jön rá, hogy a Mándy-novellák önálló stílust képviselnek. Ez a stílus és az időtartam összefügghet?*

– Igen. Meg kell mondanom, itt az a kérdés, hogy az a gondolatsor, amit az író el akar mondani, elégséges-e erre az időre. Tehát ha ő azt érzi, hogy ez a cselekvés

elégleges arra, hogy huszonöt perc alatt kifejezze, ami szerintem sokkal nehezebb, mint a hosszabbat megírni... Mándy Iván sohasem volt fecsegő, olyan tömören fogalmazott, olyan tömören jellemzett, mondhatnám azt is, hogy aszketikusan vigyázott arra, hogy tömör legyen. Nem szeretett fecsegni, ha ötven perc vagy több volt egy hangjátékának az ideje, akkor az nem a fecsegése miatt volt, hanem annyira kibontott egy emberi kis életet, olyan mélyen tudott az emberi lelkekben olvasni, ami ritkaság a mai magyar irodalomban. Rá tudott tapintani, csak az érdekelte, a felület sohasem. Riadozott azoktól a mondatoktól, amelyek a felületen mozogtak... Mándy hangjátékait nem lehetett realisztikusan kezelni. Sokkal emelkedettebb, finomabb volt annál, „fehér kesztyűben” kellett hozzájuk nyúlni. Egyszerűen megfogott az a képi rendszer – a képi rendszerbe beletartoztak a személyek –, tehát nemcsak helyszínekről van szó, hanem emberekről is, akiket ő zseniálisan beszéltet. Mert nem Mándy beszélt, hanem azok a szereplők, de Mándy stílusjegyeivel felruházva. Ezek az emberek, akiket finoman jellemzett – a beszédstílusuk, ahogyan a gondolataikat kifejezték –, elindítottak bennem egy képet. Valami megérintett belülről, elindult bennem a gyerekkorom, felmerültek a régi képek, vízióban visszajöttek, az kezdett el foglalkoztatni, hogyan lehet ezeket a rádiójáték, a rádió eszközeivel, amennyire csak tudom, visszaadni. Nem volt nagyon szükséges Ivánnál különösebb presszió arra, hogy ebből hangjáték legyen. Ő elfogadta, lehet, hogy jó együttes munkának érezte azt, amit Kopányi Györggyel együtt csináltunk, megbízhatott bennünk, ellenvetései nem voltak. Kicsit a konfliktushelyzeteket szerettük volna erősíteni. Ő érthető módon a lágyabb, könnyebb, leíróbb jellegre volt hajlamos, mi pedig kértük az ütközéseket, kicsit a konfliktusok erősítését. Ő ezt aztán – a Gerbaud cukrászdában ültünk – meghallgatta, két-három skiccet csinált a számlára, majd hazament. Azt mondta, majd felhív, és meg fogja mondani. Tehát gondolkodott rajta, és nagyon röviden, pár szóval vagy pár mondattal kiigazította: megtette, amire kértük. Talán furcsa lesz, amit mondok: Mándy Iván soha nem gondolkodott megvalósításban. Ő íróként gondolkodott. Hogy miként fog megvalósulni, nem hiszem, hogy érdekelte, hála istennek. Tehát ő megírta, és akkor írt, amikor volt néki mondanivalója. Felkérésre nagyon nem lehetett őt rábírní. Nem lehetett azt mondani, hogy „Aj, de jó lenne, ha lenne valamid.” Mindig elzárkózott. Azt mondta, „Majd lesz valami.” Olyan volt, az megtörtént, hogy Kopányi Gyuri egy gondolatra, novellára, novellarészletre felhívta a figyelmét. Olyan volt, és akkor ő picit szabadkozott az időpontra, hogy akkorra nem tudja megcsinálni, de egy idő után, egy fél év után esetleg behozta. De ő csak akkor írt és azt, ami őbenne élt és amit ő meg akart valósítani. Felkérésre nagyon nehezen.